

Erik Zürcher

13 september 1928 – 7 februari 2008

Het begin en het slot van het wetenschappelijke werk van Erik Zürcher worden gemarkeerd door twee omvangrijke monografieën (beide gepubliceerd in twee kloeke delen) die zijn meesterschap demonstreerden in twee weliswaar enigszins verwante maar in wezen toch zeer verschillende wetenschapsgebieden. Tegelijkertijd kunnen weinig studies meer verschillen in opzet en uitvoering. Zijn Leidse dissertatie uit 1959, *The Buddhist Conquest of China. The Spread and Adaptation of Buddhism in Early Medieval China* (Leiden: E.J. Brill), was een gedetailleerde synthetische studie, onderbouwd door talrijke illustratieve vertalingen, van de geleidelijke verspreiding van het boeddhisme in het China van de eerste tot de vijfde eeuw n. Chr., waarin zowel de inhoudelijke als institutionele aspecten van deze godsdienst uitvoerig aan de orde komen. *Kouduo richao, Liu Jiubiao's Diary of Oral Instruction, A Late Ming Christian Journal* (St. Augustin: Institut Monumenta Serica), dat bijna vijftig jaar later in 2007 verscheen kort voor zijn overlijden, dient zich bescheiden aan als een geannoteerde vertaling van een verzameling gesprekken tussen Chinese bekeerlingen en missionarissen, opgetekend door de bekeerlingen, maar de vertaling zelf wordt voorafgegaan door een diepgravende studie van de katholieke missie in Fujian in de eerste helft van de zeventiende eeuw, en ieder afzonderlijk verslag van een gesprek tussen missionaris en bekeerling wordt gevolgd door een analyserend commentaar. Zürchers *Kouduo richao* vormt de bekroning van meer dan veertig jaren onderzoek op het terrein van de vroege missie in China, en zal ongetwijfeld al evenzeer een blijvend standaardwerk blijken te zijn als zijn *The Buddhist Conquest of China*. Dat werk vestigde ogenblikkelijk Zürchers reputatie als een toonaangevend geleerde, en heeft in de afgelopen jaren nauwelijks aan gezag ingeboet. Een tweede editie verscheen in 1972, een Japanse vertaling in 1995, een Chinese vertaling in 1998, en een derde editie in 2007. In zijn inleiding bij deze laatste editie heeft Stephen F. Teiser, de hoogleraar voor het Chinese boeddhisme van Princeton University, nog eens de originaliteit benadrukt van Zürchers sociaal-historische benadering van het Chinese boeddhisme in vergelijking met de ten volle door hem benutte eerdere studies in Westerse talen en in het Chinees en Japans, en van Zürchers focus op de vroege Chinese reacties op het boeddhisme in plaats van op de vertalingen van Sanskrit teksten.¹

¹ Deze editie (Leiden: E.J. Brill), bevat op blz. xxix-xxxii een volledige bibliografie van de wetenschappelijke publicaties van Erik Zürcher.

Studies in Leiden en Parijs

Erik Zürcher werd geboren in Utrecht, waar hij ook het Gymnasium bezocht. Kort na het einde van de Tweede Wereldoorlog kwam hij naar Leiden met de bedoeling om zich te wijden aan de Egyptologie. Aan het einde van zijn eerste jaar werd hij echter overgehaald om zijn plannen te wijzigen en te kiezen voor de sinologie door Gan Tjiang Tek, later de conservator voor de afdeling China van het Rijksmuseum voor Volkenkunde in Leiden en een levenslange vriend, samen met wie hij ook in najaar 1964 een uitgebreide studiereis van drie maanden naar China zou maken. Als enige nieuwe student sinologie in 1948 had hij een vliegende start, omdat de toenmalige hoogleraar Chinese Taal- en Letterkunde, J.J.L. Duyvendak (1889-1954), hem deel liet nemen aan de tweedejaars colleges. Zürcher was aanvankelijk vooral geïnteresseerd in de Chinese kunst, en tegen het einde van zijn studententijd verbleef hij zelfs een half jaar in Zweden als assistent van Osvald Sirén, op dat moment een van de meest gezaghebbende Chinese kunsthistorici in het Westen. Een van Zürcher's eerste wetenschappelijke publicatie na zijn afstuderen in 1953 betrof ook een kunsthistorisch onderwerp ('Imitation and Forgery in Ancient Chinese Painting and Calligraphy', *Oriental Art* 1956, 141-156). Voor zijn dissertatie koos hij echter een onderwerp uit de Chinese intellectuele geschiedenis, en wel de vroege geschiedenis van het Chinese boeddhisme. Duyvendak noch diens opvolger (en Zürchers promotor) A.F.T. Hulswé (1910-1993) waren gespecialiseerd in het boeddhisme, en geen van hen beiden had ook maar de geringste affiniteit tot de periode van de Chinese Middeleeuwen. In het kader van de voorbereiding van zijn proefschrift verbleef Zürcher echter een jaar in Parijs, waar hij colleges liep bij Paul Demiéville, op dat moment de onbetwiste doyen op het terrein van de studie van het Chinese boeddhisme. Demiéville's kracht lag op het terrein van de detailstudies, en hijzelf zou nooit het soort grotere overzichtsstudies schrijven als zijn studenten. Zijn leven lang zou Zürcher intensieve contacten blijven onderhouden met de Franse sinologische wereld, en hij schreef met even groot gemak in het Frans als in het Engels. De waardering voor zijn wetenschappelijk werk in Frankrijk werd later tot uiting gebracht door zijn benoeming tot corresponderend lid van de Académie des Inscriptions et des Belles Lettres.

Hoogleraar in Leiden

Na zijn benoeming bij KB van 8 september 1961 tot hoogleraar in de Geschiedenis van het Verre Oosten, in het bijzonder van de ontmoeting tussen Oost en West (de oude leerstoel Koloniale Geschiedenis) aan de

Rijksuniversiteit Leiden, wijdde Zürcher zich aan de vergelijkende studie van de receptie van buitenlandse denksystemen in China. Naast het boeddhisme richtte hij zich hierbij op de vroege missie in China² en op de introductie van het marxisme. Over het Chinese marxisme heeft hij echter weinig gepubliceerd. De schriftelijke resultaten van zijn aandacht voor het huidige China bleven voornamelijk beperkt tot colleges en uitvoerige 'syllabi' voor studentengebruik. Het woord 'syllabus' kan in dit verband al gauw tot misverstanden leiden. Het betrof hier geen puntsgewijze opsommingen van de inhoud van zijn colleges, maar gedetailleerde analyses van onderdelen van het vakgebied, die ongetwijfeld gemakkelijk in boekvorm gepubliceerd hadden kunnen worden als de auteur dat gewenst had (zelf raadpleeg ik tot de dag van vandaag met profijt de syllabus 'Boeddhisme'). Vooral na het uitbreken van de Culturele Revolutie (1966-1976) in China gaf Zürcher lezingen door het hele land over de recente ontwikkelingen in China, en zijn oordeel en advies werden door velen gezocht, om te beginnen door de Koninklijke Familie. Ook nam hij samen met D.W. Fokkema het initiatief tot de oprichting van 'De Chinese Bibliotheek', een reeks die werd uitgegeven door de Arbeiderspers.³ Binnen de Leidse universiteit overtuigde hij het College van Bestuur van de noodzaak om extra middelen ter beschikking te stellen voor de studie van het huidige China. Dit resulteerde in 1969 in de oprichting van het Documentatiecentrum voor het Huidige China als een onderdeel van het Sinologisch Instituut. Door de oprichting van het Documentatiecentrum werd de Leidse opleiding Talen en Culturen van China behoeft voor een afglijden naar een wereldvreemde studie van uitsluitend het oude China en beschikte zij over de expertise om de toenemende aantallen studenten vanaf de jaren zeventig een opleiding te bieden waarin het hedendaagse China ruimschoots aan bod kwam. Zürchers inspanningen om het onderwijs op het terrein van het huidige China te versterken kwam ook tot uiting in zijn activiteiten ten behoeve van de versterking en professionalisering van het onderwijs in het modern Chinees. Het woelige universitaire klimaat van het einde van de jaren

2 In het verlengde van zijn aandacht voor de vroege missie in China publiceerde Zürcher ook over het Christendom van de negentiende-eeuwse Taiping beweging ('Purity in the Taiping Rebellion,' in Walter E.A. van der Beek, Ed., *The Quest for Purity. The Dynamics of Puritan Movements*. Berlin: Mouton de Gruyter, 1988, blz. 203-215) en over de Joden in het premoderne China (*In de uiterste diaspora: de Joden van Kaifeng*. Amsterdam: KNAW, 1995).

3 Zijn eigen bijdrage aan deze serie van studies en vertalingen bleef beperkt tot de inleiding en een artikel in het eerste deel in de serie, de door hem en D.W. Fokkema geredigeerde bundel *China nu, balans van de Culturele Revolutie* (Amsterdam: Arbeiderspers, 1973).

zestig en het begin van de jaren zeventig, de actieve deelname van Zürcher aan het publieke debat in die jaren, en zijn onaflatende bemoeienissen tot versterking van de studie van China en verbetering van het onderwijs verklaren tot op grote hoogte het relatief geringe aantal wetenschappelijke publicaties gedurende de eerste tien jaren en meer van zijn hoogleraarschap.

Zürcher's studie van het Chinese boeddhisme

Zijn leven lang bleef Zürcher actief op het terrein van het Chinese boeddhisme, met name dat van de eerste tot de vijfde eeuw na Chr. Dit leidde vanaf het midden van de jaren 'zeventig tot een stroom van artikelen die tot op de dag van vandaag geraadpleegd worden. Een gedetailleerde studie van vroege catalogi en andere bronnen leidde tot een schifting van de teksten die aan de eerste generaties van vertalers werden toegeschreven. Na deze schifting volgde een gedetailleerde taalkundige studie van het taaleigen van de vroegste vertalingen, dat veel dichter bij de spreektaal van het vroege keizerrijk bleek te staan dan de latere vertalingen, die gesteld waren in zuiver klassiek Chinees ('Late Han Vernacular Elements in the Earliest Buddhist Translations', *Journal of the Chinese Language Teachers Association* 13 (1977), 177-202, en 'A New look at the Earliest Chinese Buddhist Texts', in K. Shinohara en G. Schopen Eds., *From Benares to Beijing. Essays on Buddhism and Chinese Religion in Honour of Prof. Jan Yün-hua*. Oakville: Mosaic Press, 1991, blz. 277-304). In een ander artikel werd de verspreiding van het Boeddhisme in Centraal-Azië aan de orde gesteld met als conclusie dat het Boeddhisme zich al in China had gevestigd voordat het op grotere schaal ingang vond in het gebied tussen China en Indië ('Han Buddhism and the Western Regions', in W.L. Idema and E. Zürcher, Eds. *Thought and Law in Qin and Han China*. Leiden: E.J. Brill, 1990, blz. 158-182). Belangrijke artikelen waren gewijd aan het boeddhistische messianisme van de zesde eeuw ('Prince Moonlight: Messianism and Eschatology in Early Medieval Chinese Buddhism', *T'oung Pao* 68 (1982), 1-75), en aan de wederzijdse beïnvloeding van boeddhisme en taoïsme in dezelfde periode ('Buddhist Influence on Early Taoism', *T'oung Pao* 66 (1980), 84-147). Een van de weinige artikelen van Zürcher over het Chinese Boeddhisme van na de Chinese Middeleeuwen was zijn 'Buddhism and Education in T'ang Times' (in W.Th. De Bary and J.W. Chaffee, Eds., *Neo-Confucian Education: The Formative Stage*. Berkeley: University of California Press, 1989, blz. 1-20). De boeddhistische visie op de Chinese geschiedenis was het onderwerp van zijn lezing bij gelegenheid van zijn benoeming tot lid van de Académie des Inscriptions et des Belles Lettres ('Mâha-Cîna. La réinterprétation bouddhique de l'histoire de la Chine',

Comptes rendus des séances de l'année 1985. Académie des Inscriptions et des Belles-Lettres, Paris, 1985, 476-492). Twee lezingen gehouden voor het Collège de France in 1988 werden uitgebreid gepubliceerd in 1990 als *Bouddhisme, christianisme et société chinoise* (Paris: Julliard). Terwijl de tweede lezing gewijd was aan nonnen in de Chinese middeleeuwen op basis van Baochang's *Biqiuni zhuan* ('Religieuses et couvents dans l'ancien bouddhisme chinois,' blz. 43-95), contrasteerde de eerste lezing de uiteindelijk zeer succesvolle spontane verspreiding van het Boeddhisme in China met het zeer beperkte succes van de strak-geleide vroege missie ('Bouddhisme et christianisme, blz. 1-42). Deze boeddhologische artikelen, gepubliceerd in een grote verscheidenheid van tijdschriften en Festschriften, zullen, met een inleiding van de huidige Leidse hoogleraar Boeddhisme Jonathan Silk, in het voorjaar van 2009 gebundeld verschijnen in *Sinica Leidensia*, zodat ze ook in de eenentwintigste eeuw hun publiek zullen vinden. Naast wetenschappelijke artikelen in het Engels, Frans en Duits publiceerde Zürcher ook enkele boeken voor een groter publiek in het Nederlands. Zijn *Spel zonder snaren. Enige beschouwingen over Zen* (in samenwerking met Frits Vos) verscheen in 1964, terwijl zijn Nederlandse vertaling van de vroegste Chinese Boeddha-biografie het licht zag in 1978 als *Het leven van de Boeddha*.

Zürcher's studie van de vroege missie in China

Zürcher's eerste publicatie op het terrein van de studie van de vroege missie verscheen in 1970 in de *Acta Orientalia Neerlandica*, onder de titel 'The First Anti-Christian Movement in China (Nanking, 1616-1621)'. Terwijl eerdere studies over de vroege missie, geschreven door geloofsgenoten, voornamelijk gebaseerd waren op de geschriften van de missionarissen voor Europese consumptie en een sterk hagiografisch karakter vertoonden, richtte Zürcher zich, evenals zijn Franse collega Jacques Gernet, vooral op de Chinese geschriften van de missionarissen en de reacties daarop van Chinese zijde, om beter te begrijpen hoe de missie en haar activiteiten geduid werden door Chinese waarnemers, van bekeerlingen tot bestrijders, tegen de achtergrond van de Chinese cultuur van de zeventiende eeuw (bij voorbeeld, 'In the Beginning: Seventeenth-Century Chinese Reactions to Christian Creationism', in Huang Chun-hieh en E. Zürcher, Eds., *Time and Space in Chinese Culture*. Leiden: E.J. Brill, 1994, blz. 132-166). In verschillende artikelen besteedde hij aandacht aan de missiestrategie om het christendom te presenteren als een aanvulling op het confucianisme ('A Complement to Confucianism: Christianity and Orthodoxy in Late Imperial China', in Huang Chun-hieh and E. Zürcher, Eds., *Norms and the State in China*. Leiden: E.J.

Brill, 1992, blz. 71-92), en aan vertalingen van niet-religieuze werken uit de westerse traditie door de jezuïeten ('Renaissance Rhetoric in Late Ming China: Alfonso Vagnone's Introduction to his *Science of Comparison*.' In F. Masini Ed., *Western Humanistic Culture*, 1996, blz. 1996). Terwijl Jacques Gernet in zijn *Chine et christianisme, action et réaction* (1982) vooral de onoverbrugbare kloof benadrukte die de scholastiek van de jezuïeten scheidde van het al even scholastieke systeem van het neo-confucianisme, vestigde Zürcher zijn aandacht op de interactie tussen de missionarissen en de lagere gentry op lokaal niveau, een prediking waarin wonderen en Mariadevotie minstens zo werkzaam waren als wereldkaarten en andere producten van westerse wetenschap ('The Lord of Heaven and the Demons: Strange Stories from a Late Ming Manuscript', in G. Naundorf e.a. Eds., *Religion und Philosophie in Ostasien. Festschrift für Hans Steiniger zum 65. Geburtstag*. Würzburg, 1985, blz. 359-375; 'Confucian and Christian Religiosity in Late Ming Times', *Catholic Historical Review* 83.4 (1997), 614-653; 'Buddhist *Chanhui* and Christian Confession in Seventeenth century China.' In N. Standaert and A. Dudink, Eds., *Forgive Us Our Sins*. St. Augustin: Institut Monumenta Serica, 2006, blz. 103-127). Vanaf een vroeg tijdstip was hij daarbij gefascineerd door de figuur van Giulio Aleni, zoals blijkt uit verschillende substantiële artikelen uit de jaren tachtig en negentig ('Giulio Aleni et ses relations avec le milieu des lettrés chinois au xviie siècle', in L. Lanciotti, Ed., *Venezia e l'Oriente*, Firenze: Leo S. Olschki, 1987, blz. 106-136; 'The Jesuit Mission in Fukien in Late Ming Times: Levels of Response', in E.B. Vermeer, Ed., *Development and Decline of Fukien Province in the 17th and 18th Centuries*. Leiden: E.J. Brill, 1990, blz. 417-458; 'Giulio Aleni's Chinese Biography', in T. Lippiello and R. Malek, Eds., *Scholar from the West*, St. Augustin: Institut Monumenta Serica, 1997, blz. 85-127; 'Aleni in Fujian, 1630-1640: The Medium and the Message', in *ibidem*, blz. 595-616). Deze studies over Aleni en zijn Chinese bekeerlingen ('Li Jiugong and his *Meditations (Shensi lu)*', in Wu Xiaoxin, Ed., *Encounters and Dialogues*. St. Augustin: Institut Monumenta Serica, 2001, blz. 71-92) vormden de opmaat tot zijn magistrale *Kouduo richao* van 2007. Zürchers verspreide artikelen op het terrein van de vroege missie zullen, met een voorwoord door zijn leerling Nicolas Standaert, in de loop van 2009 verschijnen als een Monumenta Serica Monograph.

Zürcher als docent, promotor en redacteur

Zürcher was een inspirerend docent. Of het nu een tekstcollege, een hoorcollege, of een werkcollege betrof, steeds slaagde hij erin studenten the enthousiasmeren. In zijn onderwijs maakte hij waar mogelijk gebruik van visueel

materiaal om zijn betoog te ondersteunen. De titel van zijn *Buddhism. Its Origin and Spread in Words, Maps, and Pictures* (Londen: Routledge and Kegan Paul) uit 1962 heeft in dit opzicht een programmatisch karakter. In toenemende mate overtuigd van het doorslaggevende belang van visuele informatieoverdracht, besteedde Zürcher gedurende de jaren negentig een groot gedeelte van zijn tijd en energie aan het China Vision Project dat beoogde studenten kennis te laten maken met de Chinese cultuur in haar historische ontwikkeling door een stortvloed van (zorgvuldig geselecteerde en gerangschikte) dia's. Voor dit project verwierf hij grote financiële steun van nationale en internationale instellingen. Door verschillende omstandigheden slaagde Zürcher er echter niet in de resultaten van het project op een zodanige wijze vorm te geven dat ze ook buiten Leiden eenvoudig gebruikt konden worden, zodat het project uiteindelijk niet die uitstraling verwierf dat het op grond van zijn doelstelling verdiende.

Als hoogleraar begeleidde Zürcher proefschriften op de meest uiteenlopende terreinen van de Chinese geschiedenis. De onderwerpen van onder zijn begeleiding tot stand gekomen proefschriften liepen uiteen van voortekenen in de het vroege keizerrijk (T. Lippiello 1995) tot waterbeheersing in de Volksrepubliek China (E. Vermeer, 1977), en van het lekenboeddhisme (en de vervolging daarvan) in de periode van de Song tot de Qing (B. ter Haar 1990) tot de Chinese wetenschapspolitiek na de Culturele Revolutie (A. Saich, 1984). Anders dan men wellicht zou verwachten had hij slechts weinig promovendi op het terrein van het Chinese boeddhisme (V. Georgieva 2000). Hij voelde zich ongetwijfeld het meeste betrokken bij promoties op het terrein van de vroege missie, en op dit terrein kan men ook zonder meer zeggen dat hij school heeft gemaakt (N. Standaert 1984, A. Dudink 1995, P. Engelfriet 1996). Als promotor en als begeleider van jonge wetenschappers schiep Zürcher mogelijkheden, die dan wel nadrukkelijk door de betrokkenen zelf ingevuld moesten worden.

Zürchers bijdrage aan de wetenschap was niet beperkt tot zijn eigen onderwijs en onderzoek. Jarenlang (1975-1993) vormde hij samen met zijn Franse collega en goede vriend Jacques Gernet de redactie van *T'oung-Pao*, dat mede door hun inspanningen tot op de dag van vandaag een van de belangrijkste sinologische vaktijdschriften is. Ook was hij jarenlang de editor van *Sinica Leidensia* en van de Chinese delen in *Handbuch der Orientalistik*. Gedurende zijn lange loopbaan als hoogleraar bekleedde hij een groot aantal bestuurlijke functies binnen en buiten de eigen faculteit. Zodra zich daartoe de mogelijkheden voordeden, zette hij zich in voor de initiatie en versterking van wetenschappelijke samenwerking tussen Nederland en China, en tussen de

Leidse Universiteit en instellingen van hoger onderwijs in de Volksrepubliek China en op Taiwan. Ook was hij jarenlang een lid van de Nationale Unesco Commissie (1975-1980), en vormde hij met J. Herrmann de redactie van de Unesco uitgave *History of Humanity: Scientific and Cultural Development. Vol. III. From the Seventh Century BC to the Seventh Century AD* (Paris: Unesco, 1996). Van 1981 tot 1990 was Zürcher lid van de Raad van Advies voor het Wetenschapsbeleid. In die functie nam hij het initiatief tot een verzameling verkenningen van de toekomst van de verschillende terreinen van de geesteswetenschappen in Nederland. Deze verkenningen werden gepubliceerd in 1990 als *The Humanities in the Nineties: A View from the Netherlands* (Amsterdam: Swets en Zeitlinger).

Conclusie

Aan erbewijzen heeft het Zürcher terecht niet ontbroken. Hij was lid van de KNAW en van de Academia Europaea. In Frankrijk was hij naast corresponderend lid van de Académie des Inscriptions et des Belles Lettres, ook een honorair lid van de Société Asiatique. Niet alleen was hij Ridder in der Orde van de Nederlandse Leeuw, maar zowel de viering van zijn vijftienvijftigjarige hoogleraarschap als zijn afscheidscollege werden bijgewoond door Hare Majesteit Koningin Beatrix. De bijdragen voor het Festschrift bij zijn vertrek als hoogleraar waren zo talrijk dat ze gepubliceerd werden in vier afzonderlijke delen.

Zürchers eerste wetenschappelijke publicatie ('Zum Verhältnis von Kirche und Staat in China während der Frühzeit des Buddhismus', *Saeculum* 10.1, 72-82) verscheen in 1955, het jaar na zijn afstuderen. In de meer dan vijftig jaar sindsdien is hij voortdurend actief geweest als een oorspronkelijk, productief and gezaghebbend onderzoeker op twee verschillende vakgebieden en twee zeer uiteenlopende perioden van de Chinese geschiedenis. Zijn werk werd gekenmerkt door een gezonde dosis van sceptis ten opzichte van de autoriteiten in elk vakgebied, een fenomenale beheersing van de bronnen en de secundaire literatuur, en een uitzonderlijke intelligentie. Hij paarde daarbij wetenschappelijk engagement aan kritische distantie, en een inspirerende ernst aan een bevrijdend gevoel voor humor. Hij had het zeldzame vermogen om niet alleen zijn vakgenoten te verbazen met nieuwe ontdekkingen maar ook om het grote publiek te boeien met een verbluffend redenaarstalent. Het is onmogelijk om in zijn voetspoor te treden – het is al moeilijk genoeg om op zijn schouders te staan.